

AKTUALNI PROBLEMI HOMEROLOGIJE*

BRANIMIR GLAVIČIĆ

Svatko kome su poznati glavni problemi homerologije još samo prije deset-petnaest godina, pa bio to i klasički filolog koji se tim pitanjima danas posebno ne bavi, nemalo će biti iznenađen ne samo širinom i novošću tematike nego još više novim načinom obrade u traženju rješenja raznih već dobro poznatih problema, za koje je u svoje vrijeme bio navikao na drugačije metode rada i drugačije, već ustaljene procedure, — da ne kažem da će biti zbunjen obilnom literaturom koja danomice pristiže iz najrazličitijih strana svijeta.

Uzrok su tim velikim promjenama ne samo najnovija naučna otkrića (o njima će posebno biti govora malo kasnije), koja traže još čvršće nego dosad povezivanje homerologije s mnogim drugim disciplinama — arheologijom,¹ starom historijom,² mitologijom³ itd., s jedne strane, a s druge, s komparativnim proučavanjem suvremene epske poezije drugih naroda,⁴ što je sve zajedno danas snažno uputilo homerologiju na nove putove istraživanja, nego su te promjene uzrokovali i faktori drugačije prirode.

Poznato je naime, ako je čovjek o našoj struci htio biti dobro obaviješten, da je za to još ne tako davno bilo dovoljno da prati njemačke časopise i djela brojnih njemačkih učenjaka. Udio ostalih naroda bio je u to vrijeme u našoj struci skroman, ne samo zbog njihova relativno malena broja nego i zbog tematike koja je u njih bila ona ista koju su obrađivali — i postavili — njemački stručnjaci. Dovoljno je, na primjer, da se podsjetimo da su sve teorije, do jedne, o tzv. Homerovu pitanju, kao i brojne njihove varijante, postavili Nijemci u rasponu od stotinu godina — od Friedricha Augusta Wolfa do Wilamowitza. Tako je u to vrijeme u nas bilo odlučno ono što o pojedinom problemu misle Bethe, Drerup, Finsler, Cauer, Müller, Kirchhoff i dr., a posebno Wilamowitz — da spomenemo samo neke od najistaknutijih i samo

* Nastupno predavanje održano, u nešto skraćenu obliku, na Filozofskom fakultetu u Zadru 25. studenoga 1965.

¹ Isp. npr. H. L. Lorimer, *Homer and the Monuments*, Oxford 1950; M. Riemschneider, *Homer, Entwicklung und Stil*, Leipzig, 1952; R. Hampe, *Die homerische Welt im Licht der neuesten Ausgrabungen*, Heidelberg 1956.

² Isp. npr. L. R. Palmer, *Achaean and Indoeuropeans*, Oxford 1955; G. L. Huxley, *Achaean and Hittites*, Oxford 1960; Ch. G. Starr, *The Origin of Greek Civilization*, New York 1961.

³ Isp. npr. M. P. Nilsson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*, New York 1963²; F. Buffière, *Les mythes d'Homère et la pensée grecque*, Paris 1958.

⁴ Vidi o tome poblže u odjeljku II.

one koji su se bavili u prvom redu Homerovim pitanjem. Klasička je filologija bila tada, poput brojnih drugih humanističkih nauka, izrazito njemačka disciplina i, kao takva, isticala se u to doba, koliko je to u nauci moguće, uza sva manja neslaganja uglavnom metodološke prirode, jedinstvom pogleda na svoje probleme.

Po svršetku prvoga svjetskog rata to se stanje iz temelja mijenja: Nijemci polako gube prestiž, i njihova će bogata i solidna baština, iako često nedovoljno isticana, a kadšto i prešućivana, uskoro poslužiti kao čvrsta osnova za današnji procvat homerskih studija u drugim zemljama. U periodu između dva rata pored Nijemaca najviše se ističu Francuzi. Tu posebno treba spomenuti radove Meilleta,⁵ Bérarda,⁶ Chantrainea,⁷ i Mireauxa,⁸ kao i njihovu, doduše kratkotrajnu, *Revue des études homériques*.⁹ Međutim, od god. 1945. dalje, zahvaljujući njihovim vrlo uspješnim i značajnim rezultatima, homerologija se danas — a to se isto može reći i za klasičku filologiju u cjelini — nalazi čvrsto u rukama Angloamerikanaca. Kao rezultat njihova oduševljenja za vlastite poglede na homersku problematiku danas posjedujemo vrlo obilnu literaturu o Homeru na engleskom jeziku. I tako možemo reći, što su u našoj struci značila nekoć imena Wilamowitza i drugih, to treba sada da znače brojni radovi kojima su autori Parry¹⁰ i njegov učenik Lord,¹¹ Sir Maurice Bowra,¹² Murray,¹³ Lorimer,¹⁴ Myres,¹⁵ Webster,¹⁶ Whitman,¹⁷ Ventris¹⁸ i Chadwick,¹⁹ Finley,²⁰ Page,²¹ Kirk²² i dr.

⁵ Isp. bilj. 54.

⁶ Poznat mu je *Introduction à l'Odyssee*, Paris 1924, u kojem iznosi niz originalnih misli, posebno u vezi s homerskom geografijom.

⁷ Kritički osvrt, ali i jaku podršku Parryjevoj teoriji o formulama u Homera pružio je među prvima P. Chantraine u radu »Remarques sur l'emploi des formules dans le premier chant de l'Iliade«, *Revue des études grecques* 45 (1932), str. 121—154.

⁸ *Les poèmes homériques et l'histoire grecque*, Paris 1948.

⁹ Od god. 1931. do 1935.

¹⁰ Isp. bilj. 55, 56, 57 i 65.

¹¹ Isp. bilj. 29, 61, 70 i 72.

¹² Od novijih njegovih djela treba posebno spomenuti *Heroic Poetry*, London 1952. i *Homer and his Forerunners*, Edinburgh 1955.

¹³ *The Rise of the Greek Epic*, London — New York 1960.⁵

¹⁴ Isp. bilj. 1.

¹⁵ *Homer and his Critics*, London 1958.

¹⁶ *From Mycenae to Homer*, London — New York 1964.²

¹⁷ *Homer and the Heroic Tradition*, Cambridge, Mass. 1958.

¹⁸ Odgonetač lineara B i zajedno s J. Chadwickom autor glasovitog rada »Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives«, *The Journal of Hellenic Studies* 73 (1953), str. 84—103.

¹⁹ Isp. npr. *The Decipherment of Linear B*, Cambridge 1958. i »Mycenaean Greek«, *Trends in Modern Linguistics*, Antwerpen 1963, str. 95—103.

²⁰ *The World of Odysseus*, London 1964.³

²¹ *History and the Homeric Iliad*, London 1963.²

²² *The Songs of Homer*, Cambridge 1962.

Pa ipak, treba naglasiti da je brzo pomjeranje centra homerskih studija, uz neke druge razloge, imalo, pored mnogih pozitivnih strana, i neke neugodne posljedice, koje se u našoj struci povremeno i danas jasno osjećaju. Riječ je o nedovoljnoj obaviještenosti jednih o radu drugih, što nije karakteristično samo za zemlje koje stoje na periferiji najnovijih zbivanja, nego i za neke u kojima homerologija ima dugu tradiciju. Tako, na primjer, Francuzi s iznenađenjem konstatiraju da Španjolci imaju jaku homerologiju,²³ a to bi se isto, mislim, moglo reći i za Engleze kad je riječ ne samo o slabo poznatim radovima naših susjeda Mađara²⁴ nego i o radovima suvremenih njemačkih stručnjaka koji dobrim dijelom stvaraju još uvijek u duhu svoje velike tradicije.²⁵

Pozitivna je pak posljedica to što je nestalo straha od njemačke dom'nacije u nauci, pa se homerologija razvila samostalno i u onim zemljama koje su još donedavna bile samo potrošači njemačkih teorija.

Ovdje bih posebno spomenuo da ponovnom velikom interesu nauke za homersku problematiku pogoduje osobito, pored onoga što je već navedeno, činjenica da danas posjedujemo preko stotinu časopisa s područja *Altertumswissenschafta*, gdje uz dobro poznate i već renomirane časopise iz starih centara nalazimo i poveći broj novih i iz novih zemalja.²⁶ Časopisima valja pribrojiti velik broj radova raznih fakulteta i akademija, u kojima će homerolog također naći za se pokoji interesantan prilog. Uz to je, kako znamo, bogata i raznovrsna homerska problematika, ili sama ili u vezi s kakvim drugim srodnim problemom, često predmet brojnih književno-teorijskih i literarno-historijskih djela i časopisa. Nadalje, o živom interesu za Homera unutar uže struke govori nam najjasnije nesmanjen broj i širok raspon disertacija širom svijeta.²⁷ Konačno, IV Internacionalni kongres klasičkih filologa,

²³ Isp. što u prikazu opsežnoga priručnika *Introducción a Homero* (kojemu su autori R. Adrados, Fernandez-Galiano, L. Gil i Lasso de la Vega), Madrid 1963, piše G. Germain u *Revue des études grecques* 77 (1964), str. 587—590.

²⁴ Tu u prvom redu mislim na vrijedne radove kojima je autor K. Marót, „Der Hexameter“, *Acta antiqua acad. sc. Hung.* 6 (1958), str. 1—65; *Anfänge der griechischen Literatur*, Budapest 1960.

²⁵ Pored interesantnoga djela Margarete Riemschneider (isp. bilj. 1) smatram da su zaslužili veću pažnju H. W. Eppelsteiner, *Homer, ein Originalgenie*, Fulda 1948, E. Beckel, *Homer, Die Lösung der homerischen Frage*, Bonn 1949, A. Heubeck, *Der Odyssee-Dichter und die Ilias*, Erlangen 1954, W. Schadewaldt, *Von Homers Welt und Werk*, Stuttgart 1959,³ i R. Merkelbach, *Untersuchungen zur Odyssee*, München 1951.

²⁶ Isp. J. Irmscher *Praktische Einführung in das Studium der Altertumswissenschaft*, Berlin 1954, str. 47—54. Popis, na žalost, nije potpun jer nedostaju i tako renomirani i stari časopisi kakav je *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* (dalje TAPA) u kojem su, što je za nas osobito važno, jedan dio svojih radova objavili Parry i Lord.

²⁷ I Lordova je sinteza bila u svom prvom obliku doktorska disertacija; isp. str. VIII djela citiranog u bilj. 29.

održan prošloga ljeta u Philadelphiji, jasno je istakao — i brojem i naslovom tema, kao i imenima predavača koji su svi odreda najistaknutiji stručnjaci — svu veliku popularnost i aktualnost homerskih studija i danas unutar uže struke.²⁸

Na kraju ovoga uvoda htio bih još istaknuti slijedeće:

Što je rečeno za homerologiju u cjelini, to vrijedi i za onaj njezin dio koji je sadržan u tzv. Homerovu pitanju, a bavi se u prvom redu strukturom, postankom i predajom Homerovih epova i ličnošću Homerovom. Jer i to je pitanje u mnogim svojim oblicima još uvijek bar onoliko aktualno kao u ono zlatno doba njemačke klasičke filologije s kraja XIX i početka XX vijeka, kad su se donosile najvažnije teorije o postanku Homerovih epova, i u ono doba spektakularnih arheoloških otkrića vezanih uz lokalitete Homerovih epopeja, dakle onda kad je to pitanje bilo od općega interesa za intelektualca humanističkog obrazovanja. Ali sve to i danas živi podjednako intenzivnim životom, i to ne samo unutar uže struke nego — zahvaljujući u prvom redu interesu komparativne nauke — Homerovo se pitanje sve češće veže s problematikom epske vrste uopće, posebno s fenomenom usmenoga epskog pjesništva. A tu naša narodna pjesma, što je za nas od najvećeg interesa, u radovima američke škole stručnjaka služi, više nego ikada dosada, kao najvažnije područje takve vrste istraživanja.

I

Ogledajmo sada neke od najvažnijih problema suvremene homerologije u svjetlu dvaju velikih događaja u nauci u posljednjih desetak godina.

U prvom je slučaju riječ o značajnoj sintezi Alberta Lorda koja je plod njegova dugogodišnjeg proučavanja suvremene naše usmene epske poezije i koja sugerira vrlo privlačnu aplikaciju glavnih rezultata na neke vidove Homerova pitanja,²⁹ što je sve već prije trideset i više godina uspješno započeo, teoretski postavio i za to sakupio veliku građu njegov učitelj Milman Parry.

U drugom slučaju radi se o uspješnom Ventrisovu dešifriranju mikenskoga pisma, tzv. linearnoga B, o događaju koji je po svojoj specifičnosti bio takav da je u prvi čas prošao rubom same struke, tj. ne odrazivši se odmah jače na Homerovo pitanje.

²⁸ Isp. o tome kratak prikaz M. Markovića, *Živa antika* XV (1965), str. 253—254.

²⁹ *The Singer of Tales*, Cambridge (Mass.)—London 1960.

Smatrajući da su glavni rezultati obaju otkrića u suštini dovoljno poznati, ovdje će o njima biti govora samo onoliko koliko se oni nužno tiču današnjega stanja homerologije, a posebno bez obzira na to koliko su se neke druge struke, bar dosada, tim rezultatima možda jače od naše okoristile.³⁰

*

Jedan od najvažnijih lingvističkih rezultata što ga zahvaljujemo uspješnom dešifriranju tablica iz Mikene, Pila i Knosa — povrh, naravno, onoga osnovnog što je dokazano da su pisane grčkim jezikom — jest taj da nam je danas daleko jasniji onaj vrlo komplicirani odnos koji postoji između Homerova umjetnoga epskog jezika i različitih u njemu sadržanih grčkih dijalekata, čime se nauka, naslućujući mogućnost da se tim putem objasne bar neki vidovi Homerova pitanja, intenzivno bavi već gotovo stotinu godina. Smatram stoga da će biti od koristi da u nekoliko riječi pokažem o čemu se tu radi. Naime, iako je taj problem u biti lingvistički, jer u krajnjoj liniji treba da nam pruži bolji uvid u dijalektološku kartu predmigracione Grčke, treba naglasiti da je upravo ta problematika poslužila kao ishodišna tačka za niz originalnih ideja o postanku i naravi Homerovih epova. I ne samo to. Na osnovi postignutih rezultata danas se mnogi filolozi trude, s više ili manje uspjeha, da uz pomoć minucioznih procedura uspostave vjerojatnu hijerarhiju raznih dijalekata s obzirom na njihovo učešće u stvaranju grčke usmene epske poezije, da dokažu kontinuitet te poezije od davnih mikenskih vremena preko tzv. tamnoga doba (nakon provale Dorana) do Homera i da na bazi lingvističkih podataka, koji pripadaju raznim vremenima, unutar Homerovih epova, datiraju ne samo postanak *Ilijade* i *Odiseje* nego i ključne momente pojedinih etapa u tom dugotrajnom razvoju grčke epopeje od nekoliko vjekova.

*

Glavne rezultate dosadašnjih istraživanja u spomenutom pravcu pokušat ću sažeti u ovih nekoliko riječi:

Kako nam je poznato, Homerov je jezik mješavina elemenata iz raznih dijalekata; ti elementi uz to pripadaju različitim krajevima i različitim vremenima. Pored starojonskoga narječja, koje je epskome jeziku baza, nalazimo u Homera veći broj riječi koje pripadaju eolskom, arkadsko-ciparskom i atičkom dijalektu, dok neke riječi nikada nisu postojale u stvarnom govoru, nego su čist pjesnički pronalazak. Ostavljajući po strani te pjesničke riječi, jer one nemaju

³⁰ Vidi o tome ipak u nas slijedeće prikaze: M. D. Petruševski. »Golemoto otkriće na M. Ventris«, *Ž A V* (1955), str. 387—401; V. Latković i N. Milošević, »A. B. Lord, The Singer of Tales«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 28 (1962), str. 105—109.

veće važnosti za naše pitanje, a isto tako i one malobrojne prave aticizme, koji su ušli u *Ilijadu* i *Odiseju* naknadno, tj. u VI vijeku pr. n. e., kad su Homerove pjesme postale bitan dio repertoara panatenejskih svečanosti, ovdje će biti govora o ulozi onih elemenata koji pripadaju preostalim dvama dijalektima — eolskom i arkadsko-ciparskom.

Prvi su privukli pažnju nauke brojni Homerovi eolizmi, pa je, na temelju jedne vijesti iz antike da su se Homerovi epi recitirali na eolskom,³¹ izražena misao da je Homer bio Eoljanin koji je svoje pjesme sastavio u svom domaćem dijalektu; a jonski su pjevači — kaže se dalje — njegovu poeziju kasnije preveli na jonski.³² Drugi su predlagali jednostavnije rješenje smatrajući da eolski nije ništa drugo nego starije stanje ili varijanta jonskoga,³³ ili se pak mislilo da mješavina tih dvaju dijalekata u epskom jeziku odražava stvarno stanje govora nekih maloazijskih mjesta u kojima je u historijsko doba dokazano miješanje tih dvaju dijalekata; riječ je u prvom redu o Smirni i Hiju, vjerojatnom zavičaju Homerovu, koje su u prvo vrijeme nastavali Eolci, a kasnije su iz zauzeli Jonjani.³⁴ No ni to se mišljenje, iako na prvi pogled prilično vjerojatno, zbog većih nedostataka jezične prirode nije u nauci dugo održalo, nego se posegnulo za suptilnijim rješenjima. Naime, detaljnom analizom eolizama pokazalo se da su se oni zadržali u epskom jeziku zahvaljujući u prvom redu konzervatorskoj sili epskoga stiha — daktilskoga heksametra. Na temelju toga izveden je prvi dalekosežniji zaključak o razvoju grčke epopeje: Prije faze jonskih pjevača postojalo je duže vrijeme eolske epske poezije, a Jonjani su, usvojivši epiku od svojih susjeda, prilagodili, što su bolje mogli, tradicionalne eolske izraze svom vlastitom dijalektu.³⁵ Takvo je mišljenje bilo definitivno prihvaćeno u nauci u periodu između dva rata.³⁶

S druge strane, zahvaljujući sretnim epigrafskim nalazima na Peloponezu i Cipru u drugoj polovici prošloga vijeka, otkrivena su dva dotada nepoznata govora — tzv. arkadski i ciparski, koji su zbog velike međusobne sličnosti svrstani u nov dijalekat — arkadsko-ciparski. No budući da se radi o dvama izoliranim i vrlo udaljenim loka-

³¹ Peripatetičar Dikearh veli: τὴν ποιῆσιν (sc. Ὀμήρου) ἀναγινώσκουσθαι Αἰολίδι διαλέκτῳ; isp. *RE* V, 1, str. 554.

³² Tu je misao izrekao A. Fleck i primijenio je, vraćajući tekst na eolski, u svojim izdanjima *Ilijade i Odiseje: Die homerische Odyssee in der ursprünglichen Sprachform wiederhergestellt*, Göttingen 1883, i *Die homerische Ilias in der ursprünglichen Sprachform wiederhergestellt*, Göttingen 1886.

³³ Isp. K. Sittl. »Die Aeolismen der homerischen Sprache«, *Philologus* 1884, str. 1—31.

³⁴ Isp. U. von Wilamowitz-Moellendorf, *Die Ilias und Homer*, Berlin 1916, str. 357. (Sama je pak misao izrečena znatno ranije; isp. *RE* VIII, 2, str. 2215).

³⁵ Tako o tome veli K. Witte u *RE* VIII, 2 s. v. *Homeros* 2243 i d.

³⁶ Isp. npr. E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, I, München 1939, str. 107.

litetima,³⁷ koje je u historijsko vrijeme međusobno dijelila kompaktna masa drugih grčkih dijalekata, nauka je s pravom zaključila da je takva jezična situacija shvatljiva jedino ako uzmemo da spomenuti govori predstavljaju direktan reliktni mikenskoga, odnosno ahejskoga jezika Grčke u predmigraciono doba. To je mišljenje danas dobilo eklatantnu potvrdu dešifriranjem i analizom jezičnog materijala u linearu B.

Iz toga je slijedio i drugi zaključak koji je bio od velike važnosti za Homerovo pitanje: Kako su arkadsko-ciparske riječi identificirane i na mikenskim tablicama i u Homerovu tekstu, postavljena je teorija da je prije eolske epske faze morala postojati mikenska, odn. ahejska epska faza, kao što je prije jonske postojala eolska. Tako je dugogodišnjim zalaganjem elite stručnjaka uspostavljen logičan lanac u razvoju grčke epopeje u trajanju od gotovo jednoga milenija.

*

Međutim, treba napomenuti da direktnih dokaza za epsku poeziju u mikensko doba nema. Jer tablice lineara B ne samo što su jezično vrlo škrte nego i sadrže isključivo bilješke ekonomskog i administrativnog karaktera, tako da se iz njih ne može zaključiti je li se u ono doba pismo koristilo za potrebe literature. Dokaza dakle nema, ali ipak postoje jake indicije. Tu u prvom redu valja podsjetiti na čitav onaj ahejski kolorit Homerovih epova, kao i na izrazito ahejsku pozadinu trojanskoga rata kako je opisan u *Ilijadi*. Nadalje, mnogo nam govore sami za se i brojni podaci ahejske političke geografije, gdje je čitav niz mjesta koja su poslije provale Dorana izgubila svaku važnost dan s vrlo interesantnim detaljima. Pri tome se još zapazilo da su ti lokaliteti često obilježeni osobitim i poetski vrlo uspješnim epitetima (npr. cvjetni Piras /B 695/, vinorodna Arna /B 507/ i sl.), koji sadržajno mnogo odudaraju od ostalih Homerovih epiteta za naseljena mjesta.³⁸ U jače indicije valja ubrojiti i neke Homerove epitete za pojedina božanstva koji ukazuju na teriomorfni kult u mikensko doba.³⁹ I, što je vrlo značajno, Dorani se u Homera gotovo i ne spominju.⁴⁰ Konačno, epée prilike života u mikensko doba, kako se s pravom naglašava, pružale su objektivno daleko povoljnije uvjete nego tzv. tamno doba za stvaranje velike epske tradicije koju nalazimo u Homerovim epima.⁴¹

³⁷ Jedan natpis potječe iz Tegeje u Arkadiji, a drugi je glasovita brončana pločica iz Idalija na Cipru pisana u domaćem slogovnom pismu; isp. o njoj lijep opis i novu interpretaciju u radu N. Majnarić, »Edalijska ploča«, *Ž A XI* (1961), str. 25—42.

³⁸ Isp. Page, o. c., str. 123 i d.

³⁹ Isp. za Atenu epitet γλαυκῶπις, za Heru βοῶπις: Kirk, o. c., str. 116.

⁴⁰ Isp. ipak τ 177.

⁴¹ Isp. o tome pobliže u Kirka, o. c., str. 121.

Ali pošto se nauka uvjerila u postojanje mikenske epske poezije, uskoro se za književnu historiju postavilo jedno važno pitanje — pitanje o originalnosti grčke epike, za koju se do XX vijeka nije sumnjalo da je samonikla.

Naime, znamo da je Mikena u XIV vijeku imala dobre trgovačke veze s nekim centrima na Bliskom istoku, osobito sa Ugaritom u Siriji. A kako su među njima uočene veće sličnosti u arhitekturi, umjetnosti i administraciji, pomislilo se da bi im i poezije mogle biti slične.⁴² Tu, naravno, dolazi u obzir samo jedan pravac utjecaja, naime, utjecaj Istoka na Mikenu, pa se nastojalo odrediti kolik je on bio i u čemu se konkretno očitovao. Ukratko, možemo reći da je kao polazna tačka u tom istraživanju poslužio Hesiod, u kojega neki teogonski motivi uvjerljivo upućuju na hetitsko podrijetlo.⁴³ Analogno tome pomislilo se da su i epske teme mogle stići u Grčku s Istoka. Ali se na tom području nisu našle veće sličnosti. Naime, osim često navođenog primjera s Gilgamešom (koji podsjeća na Odiseja posebno što se tiče njegova silaska u podzemlje), druge je paralele već teže naći.⁴⁴ Na temelju svega uzima se ipak da mogućnosti za utjecaj Istoka postoje, ali se isto tako ističe da se mnoge osnovne epske i narativne teme — kakve su i one koje ovdje dolaze u obzir — nalaze nezavisno u različitim i odvojenim kulturama. A neki autori posebno napominju da tematske sličnosti same po sebi još nisu dokaz za direktan poetski utjecaj Istoka, jer su te priče mogle doprijeti u Grčku u običnom govornom obliku,⁴⁵ što je, imajući u vidu karakter međusobnih veza, prilično vjerojatno.

*

Rekli smo da ne postoje direktni dokazi za mikensku epiku. A tako isto, budući da nam se nije sačuvala eolska epska pjesma, nema direktnih dokaza ni za eolsku epsku fazu. Pa ipak, i za nju postoje dovoljno jake indicije. Najjača se, svakako, sastoji u tome što Homer na mnogim mjestima u *Ilijadi* daje, na drugi način teško objašnjivu, prednost sjevernogrčkim plemenima — Beoćanima i Tesalcima, a što je također značajno, i glavni je junak Ahilej iz tih krajeva.⁴⁶

⁴² Isp. Kirk, o. c., str. 10 i d. i 105 i d.

⁴³ Npr. kastriranje Urana u *Teog.*, 176 i d. Poblje o tome 'sp. H. Erbse, »Orientalisches und Griechisches in Hesiods Theogonie«, *Philologus* 108 (1964), str. 2—28.

⁴⁴ Isp. T. B. L. Webster, »Homer and Eastern Poetry«, *Minos* 4 (1956), str. 104 i d. — V. i Kirk, o. c., str. 106 i d., gdje se navodi ostala literatura.

⁴⁵ Isp. Kirk, o. c., str. 107 i d.

⁴⁶ Prvi to ističe već P. Cauer, *Grundfragen der Homerkritik*, Leipzig 1921,³ str. 224 i d.

Što se pak tiče jezičnih ispitivanja, ona se danas vrše s ciljem da se u Homerovu tekstu identificira što veći broj riječi, fraza i formula koje bi pripadale periodu epike mikenskoga, odn. tzv. tamnoga doba prije Homera,⁴⁷ i da se odredi *terminus post quem*, odn. *terminus ante quem* za neke jezične pojave kakve su, na primjer, izvjesne kontrakcije kratkih vokala,⁴⁸ gubitak digame i sl., čime bi se nepobitno dokazale i u glavnim crtama datirale ključne etape u razvoju pret-homerske grčke epike. Ali tu, na žalost, čini veliku prepreku upravo sama priroda Homerove poezije. Jer za nju se danas obično uzima da je usmena (što se time želi reći, vidjet ćemo malo kasnije), koja kao takva — ako je takva — pokazuje kao i svaka druga, npr. naša narodna, izrazite tendencije svjesnoga arhaiziranja, pri čemu onda rečeni lingvistički kriterij osjetljivo slabi.

A to isto vrijedi i za tzv. arheološki kriterij, tj. za pokušaj da se s pomoću predmeta, običaja, kultova i sl., koji su sadržani u *Ilijadi* i *Odiseji*, a pripadaju ovom ili onom prethomerskom vremenu, odrede odlomci koji bi poetski bili oblikovani već u mikenskom ili tamnom periodu. Međutim, u tom pogledu *Ilijada* i *Odiseja* predstavljaju svojevrstan jezični i kulturni amalgam,⁴⁹ tako da je teško — bar zasada dok još čekamo da se nađu novi argumenti — reći o tome išta određenije. Pa ipak, treba spomenuti da cijela ta problematika pruža i danas obilje dokaza, odn. protudokaza u vjekovnom sporu između tzv. analitičara i unitarista, od kojih prvi, jezičnu situaciju posebno, uzimaju za dokaz da *Ilijadu* i *Odiseju*, u mnogim komponentama koje se ne tiču samo finalne kompozicije, nije mogao ispjevati jedan pjesnik,⁵⁰ a drugi se, i kad je riječ o jeziku, rečenim amalgamom od takvih prigovora još uvijek uspješno brane.⁵¹

⁴⁷ U tom je pogledu vrlo poučno djelo C. J. Ruijgha *L'élément achéen dans la langue épique*, Assen 1957.

⁴⁸ Kod toga se osobita pažnja pridaje genitivnom nastavku -ov, koji na nekim mjestima valja rastaviti u oo da bi se sačuvao daktilski ritam. Isp. o tome Kirk, o. c., str. 143 i d. i P. Chantraine, *Grammaire homérique*, I, Paris 1953, str. 44 i d. — O Homerovu jeziku općenito i o raznim jezičnim teškoćama i nejasnoćama njegova predanoga teksta isp. kratak i vrlo pregledan prikaz: V. Pisani, «Storia della lingua greca», *Enciclopedia classica*, sez. II *Lingua e letteratura*, vol. V, t. 1 *La lingua greca nei mezzi della sua espressione*, str. 25—47, Torino 1960.

⁴⁹ Tome pitanju posvećuje veliku pažnju Kirk u posebnu poglavlju (o. c., str. 179—210), koje je rađeno na temelju bogate i najnovije literature.

⁵⁰ Isp. npr. J. Whatmough, »Ὠσερ Ὀμηρός φησι«, *American Journal of Archeology* 52 (1948), str. 45—50.

⁵¹ Tako, na primjer, dok Page (*The Homeric Odyssey*, Oxford 1955, str. 149 i d.) dolazi do zaključka da pjesnik *Odiseje* nije čak ni poznavao *Ilijadu*, dotle Webster (o. c., str. 276 i d.) jezične razlike među njima tumači, među ostalim, različitim njihovim sadržajem.

Ovdje bih, samo uzgred, spomenuo i to da se pomoću rečenih dvaju kriterija — lingvističkog i arheološkog — Homerovi epi danas najčešće datiraju tako da se za *Ilijadu* uzima kao vjerojatan *terminus post quem* otprilike godina 750. pr. n. e.;⁵² *Odiseja* dolazi nešto kasnije,⁵³ a najkasnije ju je moguće staviti na početak VII vijeka. Tako bi i dalje, bar što se vremena tiče, ostala mogućnost da je oba epa ispjevao jedan pjesnik.

II

Ali vratimo se našem aspektu Homerova pitanja.

Na temelju vrlo složene jezične situacije Homerova teksta, kao i na temelju spomenutih epigrafskih nalaza, Antoine Meillet izriče, davno prije dešifriranja lineara B, genijalnu misao koja je značila odlučnu prekretnicu u modernom tretmanu Homerova pitanja. Na žalost, tu je misao on izrekao u jednom djelu koje je, ironijom sudbine, bilo hladno primljeno u krugovima tada vodećih klasičkih filologa, pa je i ta uzgredna misao — zapretana u njegovoj glavnoj tezi o indoevropskom podrijetlu grčkih stihova i neindoevropskom podrijetlu heksametra ostala duže vrijeme ignorirana i nedovoljno iskorištena.⁵⁴

Meillet naime smatra da je grčka epopeja, koja je kulminirala u Homerovim epovima, u mnogim svojim dijelovima produkt poezije ljudi od zanata. A to treba, kako ćemo vidjeti, da se ogleda u tome što je ona sastavljena od brojnih tipiziranih izraza — od formula. Te su joj formule — u odnosu na umjetničku poeziju kakva je, na primjer, Vergilijeva — bitna distinktivna osobina, a stvarale su ih, dotjerivale i prenosile jedna drugoj generacije pjesnika, izgrađivši tako tokom stoljeća tradicionalni stil epike.

Meilletovu je misao detaljno razradio, uzevši je za bazu svojih istraživanja u doktorskoj disertaciji, jedan od njegovih brojnih učenika — već spomenuti Milman Parry.⁵⁵ U svojoj radnji, kao i u dopunskoj tezi iste godine,⁵⁶ on je na obilnom materijalu iz Homerovih epova potvrdio Meilletovu teoretsku postavku pokazavši da Homerov epski stil predstavlja u stvari visoko razvijeni stil izražavanja u formulama, da se, dapače, radi o cijelom izgrađenom sistemu formula koji, tako

⁵² Isp. npr. P. Mazon, *Introduction à l'Iliade*, Paris 1948, str. 266; Kirk, o. c., str. 287.

⁵³ Rijetki su oni koji u pogledu postanka stavljaju danas *Odiseju* ispred *Ilijade*; isp. npr. M. Buđimir, »O atinskoj Ilijadi«, *Letopis Matice Srpske*, novembar 1964, str. 380—398, a posebno 392 i d.

⁵⁴ Isp. *Les origines indo-européennes des mètres grecs*, Paris 1923, str. 61

⁵⁵ *L'épithète traditionnelle dans Homère*, Paris 1928.

⁵⁶ *Les formules et la métrique d'Homère*, Paris 1928.

shvaćen, obuhvaća najveći dio svih Homerovih stihova.⁵⁷ Taj sistem možemo pravo razumjeti samo ako uzmemo da je tradicionalan, tj. da je u pravom smislu riječi plod dugotrajna razvitka. Drugim riječima, cio taj sistem ne može biti pronalazak jednoga jedinog pjesnika, pa ni velikoga Homera, niti ga je u pojedinostima mogao upotrijebiti prvi put sam Homer.

Međutim, čini se da Meillet nije bio posve zadovoljan s postignutim rezultatima. Jer iako su oni sami po sebi unutar uže struke bili značajni već zbog toga što su neke dotad poznate činjenice prvi put svrstane u logičan sistem i što se uvjerljivo ukazalo na prethomersku genezu nekih pojava u njegovim epovima, ipak se njima, na širem planu, ništa osobito novo nije moglo pokazati. Homerova je umjetnička ličnost i dalje neobjašnjivo stršila iz tame pretknjiževnoga doba, iz epohe anonimne, a uz to nesačuvane i nepoznate narodne epske poezije. Trebalo je učiniti odlučniji zahvat, tj. narodnu grčku epiku, s jedne strane, uzdići na najviši mogući stupanj kvalitete, kakav — uzgred rečeno — nije bio poznat nikada i nigdje u svijetu, a s druge strane, da bi se zatrpao ponor koji u umjetničkom smislu dijeli Homera od svih poznatih narodnih umotvorina, prikazati ga ne samo totalno zavisnim od tradicionalnoga fonda vokabulara i velikoga broja formula,⁵⁸ nego ga i što više približiti formatu jednoga od mnogobrojnih narodnih pjevača demurga (tj. zanatlija) iz tako shvaćene baze kvalitetnoga grčkog folklor. Prema takvoj zamisli trebalo bi da je Homer bio u Grka ono što su u nas *mutatis mutandis* naši klasični, pa i suvremeni epigonski pjevači-guslari. No je li takvo mišljenje, iako u mnogim svojim oblicima danas vrlo rašireno, zaista opravdano i koliko se njime stvarno postiže bolji uvid u homersku problematiku, o tome ovdje ne može biti pobliže govora. Ali reći ću toliko da posve pristajem uz one koji se takvom rezoniranju energično suprotstavljaju.⁵⁹

*

No vratimo se tom pitanju na početak. Dobivši od Meilleta, kako sam veli,⁶⁰ na svojoj obrani izvjesne primjedbe, Parry je nastojao da što prije otkloni nedostatke u svojim tezama. U tu se svrhu ponajprije pozabavio radovima najvećega tada eksperta za hrvatskosrpsku narodnu

⁵⁷ Isp. u njegovu radu »Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making, I: Homer and Homeric Style«, *Harvard Studies in Classical Philology* 41 (1930), str. 73—147, analizu prvih dvadeset i pet stihova obaju epova na str. 118—121. Isp. i Lord, o. c., str. 142 i d.

⁵⁸ Prema takvom rezoniranju originalnost bi se pjesnika *Ilijade* i *Odiseje* očitovala u prvom redu u koncepciji i dužini epa te u značajkoj upotrebi tradicionalne frazeologije; isp. npr. Kirk, o. c., str. 82.

⁵⁹ Isp. npr. G. Germain, »Poésie d'Homère et poésie orale des Yougoslaves«, *Revue des études grecques* 74 (1961), str. 469—476, os. 475.

⁶⁰ Isp. str. XV djela navedenog u slijedećoj bilješci.

epiku XX vijeka — našega Matije Murka, koji je njegovoj obrani teze prisustvovao kao gost. I tako se rodila ideja ne više samo o tradicionalnom i formulnom nego i o usmenom karakteru Homerovih pjesama. Da provjeri svoje rezultate, Parry je u dva maha prije rata boravio u našoj zemlji proučavajući našu suvremenu epsku poeziju u oblasti Novoga Pazara i Bijeloga Polja. Međutim, svoja uspoređivanja nije uspio dovršiti jer je nedugo poslije toga umro. Njegov je rad nastavio i danas ga privodi kraju suradnik i učenik Albert Lord.⁶¹

Od brojnih njihovih rezultata nas ovdje interesira u prvom redu onaj koji se najviše tiče Homera i karaktera njegovih epova. Naime, Parry i Lord došli su do uvjerenja da su *Ilijada* i *Odiseja* duže vrijeme živjele u usmenoj tradiciji prije nego što su prvi put bile zapisane. Oni to zaključuju po nizu osobina koje su tipične za usmenu tehniku pjesama. To treba da se očituje, na primjer, u obilnoj upotrebi formula, u njihovu sistemu formula, u tematskoj strukturi, u nizanju i ispreplitanju općih narativnih tema itd. Kako u tom slučaju valja shvatiti Homera, to smo čuli već malo prije. Ali da bismo njihove misli bolje razumjeli, ono što je u toj teoriji za nas najbitnije ogledat ćemo ukratko na osnovnoj terminologiji, koja je, bez sumnje, od velike važnosti za svaku usmenu poeziju.

Čitava je ta teorija, tako reći, sadržana u tri osnovna kompleksna pojma. To su: usmeno pjesništvo, odn. usmeni pjesnik, formula i tema.

Prema Parryju, pravim usmenim pjesnikom smatra se onaj tko sastavlja svoje pjesme ne služeći se pismom i tko ih usmenim putem predaje drugima. Taj isto tako s lakoćom uči pjesme od drugih pjevača i reproducira ih, a da se u svom poslu prethodno nije služio nikakvim pribilješkama. To je pjesnik koji na zahtjev slušalaca izvodi pjesme samo uz pomoć tradicionalnoga rječnika i jake, dobro izvježbane memorije. Njegove su pjesme namijenjene usmenom kazivanju, a ne čitanju.⁶²

Promatrajući naše narodne pjevače u procesu komponiranja usmenih epskih sastava (a imajući pred očima zagonetne strukturne anomalije Homerovih epova), Parry je došao do zaključka da je iste postupke morao u svome radu primjenjivati i Homer. Po njegovu mišljenju, na taj bi se način najlakše mogle objasniti neke nedosljednosti i proturječja u Homerovu tekstu koja su predmet vjekovnoga spora učenjaka. Ovdje ćemo spomenuti samo takve greške koje su najjednostavnije i koje su zaista u usmenoj vrsti poezije nevažne i za pjevača i za slušaoca, jer ih u neposrednoj izvedbi nije moguće zapaziti kao na pisanu tekstu. Riječ je o tzv. greškama u pamćenju, tj. kad pjesnik zaboravi koji nebitan detalj, pa neki predmet ili neznatna

⁶¹ Prvi dio Parryjeva materijala objavio je Lord u djelu *Srpskohrvatske junačke pjesme*, Beograd i Kembridž 1953.

⁶² Isp. Lord, *The Singer of Tales*, str. 5. i Kirk, o. c., str. 55.

junaka opiše drugačije nego bismo to očekivali prema prethodnim stihovima.⁶³ Takvih grešaka ima i u Homera, ali daleko manje nego u narodnoj pjesmi, dapače manje nego u mnogim glasovitim djelima pisane književnosti. Stoga treba reći da takve greške same po sebi još nisu dokaz za usmeno podrijetlo Homerovih epova.

Osnovna jedinica za komponiranje sastava usmene poezije jest formula. Definiciju formule dao je također Parry, a ona glasi ovako: Formula je grupa riječi koje se redovno upotrebljavaju pod istim metričkim uvjetima da bi izrazile kakvu osnovnu misao.⁶⁴ Međutim, sama definicija nije dovoljna da bismo pojam formule potpuno shvatili. Jer formula u Parry-Lordovoj teoriji ima daleko šire značenje nego dosad upotrebljavani termini kao »epski klišej« ili »stereotipan izraz«. Naime, u formuli ne predstavlja konstantu sam izraz nego njegova metrička vrijednost. Riječi se dakle mogu mijenjati, ali pod uvjetom da odgovaraju metrici stiha. Tako, na primjer, formulu predstavlja ime kakva junaka, u Homera najčešće s ukrasnim pridjevom, u nas s apozicijom (kao *Kraljeviću Marko*); zatim je to u nas glagol s objektom, pa prijedložni izraz i sl. Ali i ime svakoga drugog junaka čini formulu, pa tako i svaki drugi glagol (*vino pije : konja jaše*), a tako isto i svaki drugi prijedložni izraz. Uz to je Parryjeva formula i opsegom često šira, ili pak uža, od onoga što obično zovemo epskim klišejem ili stereotipnim izrazom. U Homera često, kao i u nas, čitav stih čini formula.⁶⁵ Ali to čine i čitavi odlomci od nekoliko stihova, kakve su, na primjer, tipične epske scene spremanja gozbe, žrtve, opremanja broda, oružanja junaka, spremanja na počinak i sl.⁶⁶ S druge strane, i jedna jedina riječ svojim ustaljenim smještajem na određenom mjestu u stihu može pokazivati tendencije formule. Ako se pri tome radi o kakvoj mikenskoj riječi, onda i to može poslužiti kao jedan od argumenata za postojanje mikenske epike.⁶⁷

Krunu Parryjevih osnovnih teoretskih postavki predstavljaju Lordova samostalna istraživanja na području teme, koja u stvari čini okosnicu fabule usmenih sastava. Prema Parryjevoj definiciji formule,

⁶³ Glasovit primjer nalazi se u *Ilijadi* gdje vođa Paflagonaca Pilemen, koga je ubio Menelaj u petom pjevanju (576—579), u trinaestom (658—659) ponovo živi i plačući prati mrtvo tijelo svoga sina. Ali se i takvo proturječje može objasniti na drugi način, a ne isključivo usmenim karakterom epa; isp. o tome N. Majnarić, »Pylaimenes und Harpalion«, *Ž A X* (1960), str. 7—15.

⁶⁴ Isp. str. 80. u radu citiranom u bilješci 57.

⁶⁵ Tome je pitanju posvetio Parry poseban rad pod naslovom »Whole Formulae Verse in Greek and Southslavic Heroic Song«, *TAPA 64* (1933), str. 179—197.

⁶⁶ Međutim, Parryjevu se shvaćanju formula u Homera mogu staviti i neke primjedbe; ali se u takva razmatranja ne mogu ovdje nimalo upuštati, jer bi me to previše udaljilo od današnje teme. Stoga cio taj predmet, a u svjetlu suvremenog stanja Parryjeve nauke o formulama, obrađujem u posebnom radu na drugom mjestu.

⁶⁷ Isp. Ruijgh, o. c., str. 117. i Klrk, o. c., str. 116 i d.

Lord definira temu kao grupu ideja koje se redovno upotrebljavaju kao formula u kazivanju usmenih pjesama.⁶⁸ Pošto je utvrdio okvir ustaljenih narativnih tema u naših narodnih pjevača (koje imaju vrlo često sličan sadržaj onome u Homera),⁶⁹ Lord je najveću pažnju usmjerio na to da uoči sam odnos pjevača prema temi, tj. da otkrije one promjene do kojih dolazi kad pjevač usvaja temu iz tuđega repertoara da bi na temelju ustaljenog obrasca dao novu obradu. Tu je Lord ustanovio da svaki pjevač pokazuje očitu ambiciju da stvori svoju vlastitu, bar neznatno različitu verziju teme o kojoj pjeva. To se postiže kombiniranjem raznih tzv. manjih tema, odn. epizoda, na kojima počiva fabula. Međutim, ako se stare epizode ne prilagode narativnoj logici nove pjesme — kaže Lord, — nužno dolazi do nedosljednosti u razvijanju radnje. Te su nedosljednosti jedna od čestih pojava svake usmene književnosti, a s njima se uspoređuju raznovrsne greške u kompoziciji *Ilijade* i *Odiseje*. No, prema Lordu, bitna je osobina usmenog stvaralaštva fluidnost, zapravo mnogoobraznost teme, tj. postojanje velikoga broja verzija jedne teme u repertoaru raznih pjevača, pa dapače i u repertoaru jednoga jedinog pjevača. Mnogoobraznost teme jedan je od najvažnijih Lordovih argumenata za dugotrajni razvoj usmenih pjesama na kojima su sudjelovale generacije pjesnika.⁷⁰ Pri tome valja napomenuti da se u Lorda pojam teme često poklapa s pojmom pjesme (koja treba da znači jednu od njezinih mnogobrojnih stvarnih ili potencijalnih realizacija).

Primijenjeni na Homera, Lordovi nazori nužno daju kao krajnji rezultat slijedeće: 1) Ono što je doprlo do nas pod nazivom Homerovih epova predstavlja u stvari samo jednu od mnogobrojnih nesačuvanih verzija *Ilijade* i *Odiseje*. To pokazuju razne veće ili manje nedosljednosti u razvoju radnje, ali i razna proširenja i dodaci, koji su rezultat individualne obrade brojnih pjesnika; 2) Homer je bio samo jedan u nizu pjesnika koji su sudjelovali na izradi *Ilijade* i *Odiseje*. A to bi ovdje trebalo da znači da je on svoje pjesme najvećim dijelom naučio od drugoga pjesnika, ovaj od trećega, predao ih četvrtome itd.

Međutim, neće biti potrebno uzimati dokaze izvana da bismo s pravom posumnjali u ovako krajnje uprošteno gledanje na homersku problematiku. Naime, ta teorija — kako se čini — ima dovoljno muke sama sa sobom, jer joj teško polazi za rukom da objasni čak neke probleme u vezi s tako shvaćenim usmenim karakterom Homerovih pjesama.

⁶⁸ Isp. *The Singer of Tales*, str. 68.

⁶⁹ Npr. svađu među junacima, dvoboj, sukob ratnika, odsutnost istaknutog junaka iz borbe, povratak kući nakon dugog izbivanja i sl.

⁷⁰ O temi govori Lord u posebnu radu pod naslovom »Composition by Theme in Homer and Southslavic Epos«, *TAPA* 82 (1951), str. 71—80. i u četvrtom poglavlju knjige *The Singer of Tales*, str. 68—98.

Jednu od manjih teškoća predstavlja za nju pitanje predaje Homerovih epova. Donedavna to se pitanje nije ni postavljalo od vremena Friedricha Augusta Wolfa. Danas se opet ističe da su *Ilijada* i *Odiseja* prevelike, strukturno odveć kompleksne, a u odnosu na obične usmene produkte kompoziciono odveć izvještačene da bi se do prvoga zapisivanja mogle prenositi samo usmenim putem. Između najnovijeg idealističkog shvaćanja o savršenu sistemu formula u grčkoj epskoj tradiciji, koji bi i bez pisma omogućivao maksimalno tačno prenošenje s generacije na generaciju velikih Homerovih epova (i to u trajanju od otprilike dvaju stoljeća, do njihova zapisivanja u Ateni),⁷¹ i onoga za većinu sasvim nevjerojatnog mišljenja, izvedenog na temelju rada s našim pjevačima, tj. da *Ilijada* i *Odiseja*, kakve su došle do nas, predstavljaju u stvari usmene diktirane tekstove, koje bi njihovi glavni sastavljači diktirali svojim zapisivačima,⁷² postoji čitav niz prijedloga koji u prenošenju Homerovih epova pridaju pismu veću ili manju ulogu.⁷³ Ali treba napomenuti da se u tom slučaju bitno krnji karakter usmenoga pjesnika kako je dan sprijeda u definiciji.

Veću prepreku Parry-Lordovoj teoriji predstavlja prosta činjenica da nije moguće pronaći plauzibilan odgovor na pitanje u kakvim je okolnostima došlo do stvaranja tako dugih epova. Jer ne zaboravimo: usmena je poezija strogo funkcionalna, pa takav pjevač — koji je u Homera ocrtan kao obrtnik, a po društveno korisnom radu što ga obavlja stavljen je uz bok graditelju i liječniku⁷⁴ — mora svoje ambicije i svoj talenat upotrijebiti u određene svrhe i prilagoditi ih određenim prilikama. Kod toga se pak može pomišljati samo na vjerske svečanosti, plemićke gozbe i, možda, na dugotrajne svadbe.⁷⁵ Ali se moramo s pravom zapitati je li u takvoj prilici i za takve potrebe mogao Homer ispjevati svoje pjesme s tako virtuozno razvijenim planom radnje i s tako profinjenom karakterizacijom likova koja se ne dobija iz jednoga epiteta ili bezbojnih formula, nego — po zamisli pjesnika umjetnika — logično proizlazi iz postupaka samih junaka u toku trajanja svih dvadeset četiri pjevanja *Ilijade* i *Odiseje*.

Međutim, što je rečeno ne predstavlja ni jedinu ni najveću slabost Parry-Lordove teorije kad je riječ o Homeru.⁷⁶ Jer tri su postulata

⁷¹ Isp. Kirk, o. c., str. 80. i 100.

⁷² Isp. Lordov specijalan rad »Homer's Originality: Oral Dictated Texts«, TAPA 84 (1953), str. 124 i d.

⁷³ Za takva se rješenja zalažu osobito Sir Maurice Bowra i Sterling Dow; o njihovim mišljenjima isp. ukratko Kirk, o. c., str. 98 i d. Isp. i H. L. Lorimer, »Homer and the Art of Writing«, *American Journal of Archeology* 52 (1948), str. 11—23; G. P. Gould, »Homer and the Alphabet«, TAPA 91 (1960), str. 272—291.

⁷⁴ Isp. p. 383—385.

⁷⁵ Isp. Kirk, o. c., str. 280.

⁷⁶ O nekim nedostacima te teorije u odnosu na našu usmenu epiku govore u svom, inače povoljnom prikazu V. Latković i N. Milošević; isp. bilj. 30.

koja, prema njima, treba zadovoljiti da bi se neka poezija okvalificirala kao usmena: razvijen sistem formula, specifično povezivanje konvencionalnih motiva i tema i odsutnost zakoračenja. Ali ovaj posljednji zahtjev nije ni izdaleka zadovoljen u Homera. O tome ovdje, naravno, ne mislim govoriti jer je tom pitanju posvećeno dovoljno prostora u mojoj tezi.⁷⁷ Reći ću samo da pristaše Parry-Lordove teorije, a ni oni sami, uopće ne operiraju s pojmom »unutrašnje zakoračenje« niti uviđaju, iz meni razumljivih razloga, važnost te cijele pojave po strukturu Homerova heksametra. Govori se, eto, o jezičnom i kulturnom amalgamu Homerovih epova, a ne vidi se da i Homerova fraza, a tako i stih, odaju također vrlo uspješlu mješavinu visokoumjetničkog i prstonarodnog tradicionalnog načina izražavanja. To je pogotovu čudno što su elementi toga razvoja, za razliku od naše usmene poezije, u Homera često tako evidentno prisutni. Time želim reći da mislim da Parry i Lord dobro pogađaju stanje u našoj usmenoj poeziji i da su nam njihovi pogledi od koristi za razumijevanje odgovarajućih perioda u usmenoj grčkoj epskoj tradiciji. Ali su nam njihovi nazori, primijenjeni dogmatski na Homera, daleko manje vjerojatni.

Ovdje bih još spomenuo da i neki njihovi istaknuti pristaše, osjećajući izvjesne nedostatke upravo u tumačenju Homera, govore rado o raznim etapama u razvoju grčke epske tradicije.⁷⁸ Prema njihovu shvaćanju, glavni bi sastavljač jednoga ili obaju epova (tako se to danas kaže da se ne bi reklo Homer) pripadao najsavršenijem, tzv. kreativnom periodu, za koji opet zbog svoje izuzetne, monumentalne kompozicije ne bi bio tipičan. Prema tome vidimo da i unutar rečene teorije postoje jake tendencije da se Homerovo stvaralaštvo na ovaj ili onaj način odvoji od rada ostalih pjesnika u usmenoj tradiciji.

*

Od ostalih problema koji interesiraju suvremenu homerologiju spomenuo bih još da je ponovno aktualno osvjetljivanje onih dviju odlučnih etapa u predaji epova koje su vezane uz ime tzv. Pizistratove, ili atenske redakcije i uz rad aleksandrinskih bibliotekara u III i II vijeku pr. n. e.⁷⁹

Što se pak tiče raznih strukturnih anomalija unutar Homerovih epova, koje su predmetom spora između analitičara i unitarista, razlike

⁷⁷ *Metričko zakoračenje u Homera*, Zadar 1964.

⁷⁸ Isp. G. S. Kirk, »Homer and Modern Oral Poetry: Some Confusions«, *The Classical Quarterly* 10 (1960), str. 271—281, os. 279 i d. Isp. i *The Songs of Homer*, str. 95 i d.

⁷⁹ Isp. npr. R. Merkelbach, »D'e pisistratische Redaktion der homerischen Gedichte«, *Rheinisches Museum* 95 (1952), str. 23 i d.; J. A. Davison, »Peisistratus and Homer«, *TAPA* 86 (1955) str. 1 i d.; H. Erbse, »Über Aristarchs Iliasausgaben« *Hermes* 87 (1959), str. 275—303.

u pogledima tih dvaju tabora — kako je netko zgodno rekao⁸⁰ — danas su uglavnom terminološke prirode. Jer što prvi nazivaju jezgrom ili prototipom, to drugi zovu izvorima; analitičari govore o proširenjima, o dodacima, a unitaristi o interpolacijama.

*

Takva je, eto, danas, u glavnim crtama, homerska problematika, a ja sam je nastojao izložiti prema važnosti i interesantnosti pojedinih pitanja.

Jedna od uzgrednih jačih impresija jest ta da knjige postaju preglomazne. Jer kad nam ne bi bio poznat naslov djela, trebalo bi prethodno pročitati velik broj stranica da bismo ustanovili da će uopće biti govora o Homeru. No tako pisci postupaju zato što svaki od njih nastoji da u svom svjetlu i za svoje potrebe prikaže rezultate najnovijih otkrića i metode rada onih disciplina bez kojih se, kako smo vidjeli, danas u homerologiji ne može. S druge strane, uza svu opširnost često u novim djelima ostajemo bez pravoga odgovora na neka važna pitanja. Jer u njima je malo riječi o umjetničkim kvalitetama Homerovih epova, a o heksametru gotovo ništa.⁸¹ Nadalje, teško se oteti dojmu da se vrlo uprošteno tretiraju i najvažnija pitanja homerologije. Doduše, svakome je, mislim, jasno da su Nijemci svojevremeno brojnim i raznovrsnim teorijama do krajnosti komplicirali i onako teško rješivo Homerovo pitanje. Međutim, danas se, kako smo mogli vidjeti po rezultatima Parry-Lordove teorije, zapada u drugu krajnost. Naravno, širom Evrope ima i drugačijih mišljenja, samo ona, na žalost, zbog masovne angloameričke literature slabo dolaze do izražaja, a i ne daje im se dovoljan publicitet.⁸² Pa ipak, sve češće se čuju glasovi da Homera treba staviti na pravo mjesto i njegovu jaku umjetničku i stvaralačku ličnost izdvojiti iz bezlične mase usmenih epskih pjevača. Po mojem mišljenju, to je moguće učiniti budemo li se držali glasovita i prokušana antičkoga principa da treba "Ὅμηρον εἶς Ὅμηρον λῆειν, tj. tražiti rješenje raznih problema unutar samoga Homerova teksta, a ne budemo li insistirali na dalekim i sumnjivim uspoređivanjima iz vrlo različitih sredina. U tom bi smislu trebalo odrediti kriterije koji bi bili dovoljno jaki da istaknu stvaralačku individualnost i originalnost Homera kao pjesnika umjetnika. Pored ostalog, mislim da bi ovdje svakako došlo u obzir studiranje metaforike, finesa u Homerovu redu riječi, nekih metričko-stilističkih osobitosti i sl. No o tome drugom prilikom.

⁸⁰ Budući da nemam pri ruci djelo *Fifty Years of Classical Scholarship* (ed. M. Platnauer), Oxford 1954, riječi Doddsove navodim prema Myresu, o. c., str. 293.

⁸¹ A svojevremeno je Caer u svom glasovitom djelu (isp. bilj. 46) o djelo jedno poglavlje posvetio heksametru (I 180—197).

⁸² Isp. djela spomenuta u bilješkama 24, 25 i 59.

Riassunto

Sono due gli avvenimenti scientifici di grande importanza che hanno, malgrado la loro diversità, maggiormente contribuito allo sviluppo dell'omerologia nell'ultimo ventennio: in primo luogo il deciframento, per opera del Ventris, della scrittura micenea, la cosiddetta scrittura lineare B; quindi i più recenti risultati ottenuti dal Lord in base a numerose ricerche — sue e del Parry — sulla poesia epica jugoslava contemporanea.

Alla luce di questi due avvenimenti, l'autore fa alcune considerazioni critiche su una serie di risultati dell'omerologia contemporanea.

Dopo l'entusiasmo iniziale, degli anni trenta, la teoria del Parry, sul carattere orale delle epiche di Omero (nella quale Omero è considerato uno tra tanti poeti-artigiani che attraverso generazioni hanno contribuito alla stesura dell'*Iliade* e dell'*Odissea*), diventa sempre più oggetto di numerose e severe critiche provenienti da ogni parte. I maggiori rimproveri sono indirizzati al suo dommatismo del paragonare i nostri cantori popolari con Omero, le cui differenze poetiche vengono, tra l'altro, messe in evidenza. Però, di giorno in giorno, subentrano nuove difficoltà. È difficile, per esempio, trovarvi una chiarificazione per il tramandamento esclusivamente orale di sì lunghe epiche, di generazione in generazione. Perciò si parla di un sistema perfetto di formule, possedute dai Greci, e in grado di rendere possibile un tale trasporto (Kirk); oppure si compiono nuovi paragoni con le nostre circostanze, trattando l'*Iliade* e l'*Odissea* come dei testi orali dettati (Lord) — ambedue i casi poco convincenti.

L'autore, però, accenna, in modo particolare, le deficienze di uno dei fondamentali criteri Parry-Lordiani, in base ai quali la poesia Omerica è considerata un prodotto di un poeta orale. Si tratta dell'uso dell'accavalcamento che — come ha dimostrato lo stesso autore (*Metričko zakoračenje u Homera*, Zadar 1964, diss.) — non è soltanto più frequente e più svariato di quello della nostra poesia popolare, ma anche di un grado superiore, tanto da manifestare tutte le peculiarità di una poesia artificiosa. Perciò, pur ammettendo che le concezioni di Parry-Lord possano essere utili per la conoscenza dei relativi periodi dell'evoluzione della poesia epica greca, l'autore non accetta l'applicazione dommatica dei loro risultati all'interpretazione di Omero. Infatti, l'autore — come tanti altri — trova in Omero una possente personalità artistica e creatrice degna di non essere confusa nella massa amorfa di cantori epici. Ed è perciò che, al posto di ambigue comparazioni di ambienti tanto disparati, egli propone uno studio più accurato di alcuni procedimenti di Omero, poeta e artista: le sue metafore, le squisitezze nell'ordine delle parole, alcune peculiarità metrico-stilistiche e via di seguito.